

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОГРАФІЇ ПОШИРЕННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ****SOME ASPECTS OF THE STUDY OF THE GEOGRAPHY OF THE SPREAD
OF CRIMINAL OFFENCES AGAINST THE ENVIRONMENT**

Черниш М.О., к.ю.н.,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0000-6416-7617

Досліджено географію поширення кримінальних правопорушень проти довкілля за період 2013 – 2023 років. З'ясовано: екологічна злочинність має істотні регіональні відмінності, найвища враженість спостерігається у Рівненській області, а найнижча – у Вінницькій області та м. Київ; Рівненська область лідирує за кількістю виявлених кримінальних правопорушень проти довкілля переважно за рахунок реєстрації фактів незаконного видобування корисних копалин, зокрема, бурштину та незаконної порубки лісу; факти виявлення випадків незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель та незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах поширені переважно у Київській області; привертає увагу досить високий показник виявлених фактів забруднення атмосферного повітря у Сумській області, яку навряд чи можна назвати лідером промислового виробництва нашої держави, оскільки цей показник незначно поступається визнаним лідерам за кількістю забруднювачів повітря у Дніпропетровській та Запорізькій областях, а також тим, що він є майже рівним показникам Донецької області; найбільше фактів незаконної порубки лісу зафіксовано у Львівській, Дніпропетровській та Харківській областях; лідерами за виявленими фактами незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є області, що розташовані уздовж річки Дніпро та його водосховищ, а саме: Полтавська, Черкаська, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, а також Одеська область, яка розташована уздовж узбережжя Чорного моря та пригирлових ділянок річок Дністер та Дунай; безгосподарське використання земель поширене переважно у трьох сусідніх областях: Тернопільській, Рівненській та Хмельницькій.

Доведено, що наявні дослідження не відповідають на питання про географію поширення безгосподарського використання земель або незаконного видобування корисних копалин, у першу чергу піску, незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель та незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах. Такі діяння мають бути характерними для всієї території України, але існує різкий розрив між зареєстрованими фактами зазначених діянь між областями-лідерами та іншими регіонами.

Ключові слова: кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля, кількісні показники кримінальних правопорушень проти довкілля, якісні показники кримінальних правопорушень проти довкілля, географія поширення кримінальних правопорушень проти довкілля.

The geography of the spread of criminal offenses against the environment for the period 2013 – 2023 was studied. It was found that: environmental crime has significant regional differences, the highest incidence is observed in the Rivne region, and the lowest in the Vinnytsia region and the city of Kyiv; Rivne region leads in the number of detected criminal offenses against the environment mainly due to the registration of facts of illegal mining of minerals, in particular, amber and illegal logging; the facts of detecting cases of illegal appropriation of soil cover (surface layer) of lands and illegal appropriation of water fund lands on a particularly large scale are widespread mainly in the Kyiv region; The rather high rate of detected air pollution in Sumy region, which can hardly be called the leader of industrial production in our country, attracts attention, since this indicator is slightly inferior to the recognized leaders in the number of air pollutants in Dnipropetrovsk and Zaporizhia regions, as well as the fact that it is almost equal to the indicators of Donetsk region; the largest number of cases of illegal logging was recorded in Lviv, Dnipropetrovsk and Kharkiv regions; the leaders in detected cases of illegal fishing, hunting or other water-based fishing are the regions located along the Dnipro River and its reservoirs, namely: Poltava, Cherkasy, Dnipropetrovsk, Zaporizhia, Kherson, as well as Odesa region, which is located along the Black Sea coast and the mouths of the Dniester and Danube rivers; wasteful land use is widespread mainly in three neighboring regions: Ternopil, Rivne and Khmelnytskyi.

It has been proven that existing studies do not answer the question of the geography of the spread of uneconomic land use or illegal mining of minerals, primarily sand, illegal appropriation of soil cover (surface layer) of land and illegal appropriation of water fund lands in particularly large quantities. Such acts should be characteristic of the entire territory of Ukraine, but there is a sharp gap between the registered facts of these acts between the leading regions and other regions.

Key words: criminological characteristics of criminal offenses against the environment, quantitative indicators of criminal offenses against the environment, qualitative indicators of criminal offenses against the environment, geography of the spread of criminal offenses against the environment.

Постановка проблеми. Важливим показником, якому слід приділити особливу увагу при з'ясуванні кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень проти довкілля є географія злочинності оскільки вивчення її територіальних розбіжностей важливе для глибокого порівняльного аналізу соціальних умов кримінальних правопорушень, факторів, що впливають на загальний стан їх вчинення, у перевірці кримінологічних гіпотез[1, с. 108].

Являючи собою один із якісних показників кримінальних правопорушень, саме географія злочинності допомагає охарактеризувати просторовий та часовий розподіл кримінальних правопорушень (місця кримінального правопорушення, місця проживання злочинця) в світі, країні, регіонах, та типах населених пунктів. Крім того, вона з'ясовує вплив соціального середовища того чи іншого регіону на рівень та характер кримінальних правопорушень, встановлює межі та напрямки переміщень

злочинців, а також вивчає регіональні відмінності в реакціях на злочинність[2, с. 367]. І саме за допомогою аналізу географії злочинності можливо встановити, в якому регіоні потрібно докласти найбільших зусиль та зосередити більше засобів впливу на неї[2, с. 367].

У кримінологічній науці на підставі даних про географію злочинності створюють карти злочинності. Використання карт злочинності має допомагати правоохоронним органам визначити тенденції кримінальних правопорушень і (головним чином у містах), визначити ресурси там, де вони, очевидно, найбільше потрібні, і розподілити сили та засоби [3, с. 554]. Для запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля такі карти злочинності мають важливе значення, оскільки різні регіони України мають свої природно-географічні особливості (болота, гори, ліси, степи, узбережжя морів тощо), відповідно просторово різняться і види посягань на довкілля. Умовно

кажучи, для протидії екологічним злочинним діянням в Одеської області не є необхідною методика запобігання діянням, пов'язаним із незаконним видобутком бурштину, у той час як не має актуальності для правоохоронців Рівненської області алгоритм протидії забрудненню моря.

Тому ми згодні з А.М. Бабенко, який на рівні докторської дисертації дослідив регіональні особливості злочинності та фактори, котрі на неї впливають на регіональному рівні, що аналіз регіональних особливостей злочинності становить складний, багатогранний, але водночас і найбільш повний, точний і системний аналіз злочинності. Він дає змогу не лише виявити територіальну специфіку злочинності у відносно однорідних територіально-просторових системах, а й розкрити її індивідуальні особливості порівняно з іншими регіонами, продемонструвати її закономірності, видові особливості окремих видів злочинності. Це, у свою чергу, допомагає уникнути шаблонності в діяльності правоохоронних органів, підійти більш виважено й диференційовано до програмування, планування й організації запобігання злочинності з урахуванням умов конкретних регіонів [4, с. 87].

Стан опрацювання проблематики. Ґрунтовну кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень проти довкілля, зокрема й географію їх поширення, здійснила на рівні докторської дисертації Ю.А. Турлова «Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади» (Київ, 2018 р.). Проте вчена аналізувала дані до 2016 р. включно, а тому існує потреба у з'ясуванні тенденцій екологічної злочинності, що відбулися з того часу.

Метою статті є з'ясування особливостей географії поширення кримінальних правопорушень проти довкілля.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зіставлення рівня облікованих екологічних кримінальних правопорушень у різних областях України дає можливість визначити регіони, в яких зазначені посягання є найбільш поширеними [5, с. 337; 6, с. 101-102].

За даними Ю.А. Турлової за 2014–2016 рр. найвищими середньорічними значеннями характеризувались Рівненська (255), Львівська (209) та Дніпропетровська (206) області, найнижчими – місто Київ (43), Кіровоградська (49) та Тернопільська (51) області [6, с. 102].

А за результатами узагальнення облікованих кримінальних правопорушень проти довкілля за період 2013 – 2023 роки регіони нашої держави розташувались у наступній послідовності: 1. Рівненська область – 3133 факти; 2. Дніпропетровська область – 3075 фактів; 3. Полтавська область – 2642 факти; 4. Львівська область – 2253 факти; 5. Харківська область – 2204 факти; 6. Київська область – 2193 факти; 7. Запорізька область – 2056 фактів; 8. Житомирська область – 2041 факт; 9. Одеська область – 1866 фактів; 10. Херсонська область – 1817 фактів; 11. Донецька область – 1749 фактів; 12. Закарпатська область – 1681 факт; 13. Івано-Франківська область – 1633 факти; 14. Черкаська область – 1624 факти; 15-16. Волинська та Миколаївська області – по 1429 фактів; 17. Чернігівська область – 1428 фактів; 18. Кіровоградська область – 1351 факт; 19. Сумська область – 1344 факти; 20. Хмельницька область – 1042 факти; 21. Чернівецька область – 1024 факти; 22. Тернопільська область – 922 факти; 23. Луганська область – 912 фактів; 24. Вінницька область – 792 факти; 25. м. Київ – 511 фактів; 26. Автономна республіка Крим – 120 фактів.

Наведені дані свідчать, що найефективніші результати за абсолютними показниками щодо кількості виявлених кримінальних правопорушень проти довкілля демонструють уповноважені правоохоронні органи таких областей, як: Рівненська, Дніпропетровська, Полтавська, Львівська та Харківська. Їх сукупна частка складає 31,3%, тобто майже третину всіх облікованих кримінальних правопорушень відповідної категорії. У той же час правоохоронні

органи таких областей як: Хмельницька, Чернівецька, Тернопільська, Луганська, Вінницька та м. Київ з сукупним результатом лише 12,3% облікованих фактів не продемонстрували результативних дій стосовно виявлення та реєстрації екологічних кримінальних правопорушень. Щодо Автономної республіки Крим, то з 2014 року її територія тимчасово окупована росією, а тому облік кримінальних правопорушень проти довкілля вітчизняними правоохоронними органами не здійснювався.

Водночас, для дослідження географії екологічної злочинності доцільне застосування відносних показників, у яких урахується різниця між кількістю населення в окремих територіальних одиницях, а саме спеціальні коефіцієнти злочинності, що дає змогу виявити кримінальну враженість певного регіону та провести порівняльний аналіз стану екологічної злочинності на різних територіях [5, с. 337]. Тобто доцільно обрахувати коефіцієнт злочинної інтенсивності на 100 тис. населення. При цьому слід зауважити, що з 2014 року частини Донецької та Луганської областей є окупованими росією, а тому облік кримінальних правопорушень проти довкілля здійснювався лише на підконтрольній українській владі території. Відповідно населення цих територій, за оцінками фахівців [7], приблизно наступне: Донецька область – від 1800000 до 1900000 осіб; Луганська область – від 700000 до 750000 осіб.

Так, Ю.А. Турлова умовно поділила за показниками інтенсивності регіони України на п'ять груп. Проведені нею розрахунки свідчать, що до першої квінти з найвищими показниками інтенсивності екологічної злочинності (червоний колір на картограмі) увійшли Рівненська (22), Херсонська (16,9) та Житомирська (14,6) області. Другою за ранжуванням спеціального коефіцієнта екологічної злочинності є квінта (на картограмі – помаранчевий колір), яку утворюють Полтавська (13), Івано-Франківська (12,6), Волинська (12,4), Чернігівська (12,1) та Закарпатська (11,7) області. До третьої квінти (жовтий колір) належать Київська (11,2), Луганська (10,3), Черкаська (9,8), Миколаївська (9,5), Запорізька (8,9). Четверту квінту (зелений колір) становлять Сумська (8,7), Львівська (8,2), Хмельницька та Чернівецька (обидві – 6,9), Дніпропетровська (6,3) та Донецька (5,4). До групи областей, що характеризуються найнижчими показниками інтенсивності (блакитний колір), віднесено Кіровоградську (5), Тернопільську (4,8), Одеську (4,7), Харківську (4,1), Вінницьку (3,2) області та місто Київ (1,5) [6, с. 102].

За даними інтерактивного довідника М. Карчевського [8] та з урахуванням корегування щодо кількості населення Донецької та Луганської областей, за період 2013 – 2023 роки з урахуванням коефіцієнта інтенсивності злочинності на 100 тис. населення за рівнем кримінальної враженості кримінальними правопорушеннями проти довкілля всі регіони України можна поділити на п'ять груп, а саме: дуже високий: Рівненська область – 27,1; високий: Полтавська область – 18,8; Херсонська область – 17,5; Житомирська область – 16,6; середній: Кіровоградська область – 14,3; Чернігівська область – 14,2; Волинська область – 13,8; Черкаська та Закарпатська області – по 13,4; Миколаївська область – 12,6; Київська область – 12,5; Сумська область – 12,4; Запорізька та Луганська області – по 12; Івано-Франківська область – 11,9; Чернівецька область – 11,4; помірний: Дніпропетровська область – 9,6; Львівська та Донецька області – по 9; Тернопільська область – 8,8; Харківська область – 8,3; Хмельницька область – 8,2; Одеська область – 7,9; низький: Вінницька область – 5,1; м. Київ – 1,8.

Приблизно схожі показники кримінальної враженості демонструє і аналіз коефіцієнта кількості засуджених за кримінальні правопорушення проти довкілля на 100 тис населення. До трійки лідерів належать Рівненська область (535 засуджених, коеф. 6,6), Полтавська область (526 засу-

джених, коеф. 5,4) та Івано-Франківська область (378 засуджених, коеф. 3,9). Найнижчі показники рівня засуджених у Херсонській області (88 засуджених, коеф. 1,2), Вінницькій області (92 засуджених, коеф. 0,8) та м. Київ (27 засуджених, коеф. 0,1). Слід відмітити, що Херсонська область демонструючи високий рівень враженості кримінальними правопорушеннями проти довкілля, перебуваючи на третьому місці, при цьому має один із найменших показників щодо рівня засуджених за аналізовані кримінально протиправні діяння осіб.

Аналіз територіального розподілу екологічної злочинності доцільно проводити як у цілому щодо екологічних кримінальних правопорушень усіх категорій, так і стосовно окремих видів [5, с. 337; 6, с. 102].

За даними Ю.А. Турлової найвищими показниками інтенсивності незаконної порубки лісу характеризуються Херсонська, Івано-Франківська та Волинська області. Щодо порушення правил охорони або використання надр такими областями є Рівненська, Житомирська та Івано-Франківська області. Стосовно незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом – Полтавська, Черкаська та Херсонська області [6, с. 102-103].

За даними інтерактивного довідника М. Карчевського [8] за період 2013-2023 роки найвищими показниками за кількістю зареєстрованих кримінальних правопорушень, окремо по кожній статті Розділу VIII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), є:

- ст. 236 КК «Порушення правил екологічної безпеки»: Київська область (65), Дніпропетровська область (49), Харківська область (32);

- ст. 237 КК «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення»: Одеська область (4), Дніпропетровська область (2), м. Київ (2);

- ст. 238 КК «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення»: Харківська область (12), Дніпропетровська область (4), Одеська область (3);

- ст. 239 КК «Забруднення або псування земель»: Дніпропетровська область (232), Київська область (219), Полтавська область (135), Харківська область (125), Запорізька область (118);

- ст. 239¹ КК «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель»: Київська область (162), Дніпропетровська область (60), Харківська область (27), Житомирська та Запорізька області (по 26);

- ст. 239² КК «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах»: Київська область (101), м. Київ (55);

- ст. 240 КК «Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин»: Рівненська область (1223), Житомирська область (428), Закарпатська область (353), Івано-Франківська область (336);

- ст. 240¹ КК «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину»: Рівненська область (473), Волинська область (56), Житомирська область (21);

- ст. 241 КК «Забруднення атмосферного повітря»: Дніпропетровська та Запорізька області (по 82), Сумська область (67), Донецька та Харківська області (по 66);

- ст. 242 КК «Порушення правил охорони вод»: Дніпропетровська область (98), Київська область (68), Харківська область (51);

- ст. 243 КК «Забруднення моря»: Одеська область (14), Миколаївська область (11), Донецька та Херсонська області (по 5), Запорізька область (2);

- ст. 244 КК «Порушення законодавства про континентальний шельф України»: Одеська область (1);

- ст. 245 КК «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу»: Донецька область (40), Дніпропетров-

ська та Одеська області (по 27), Херсонська область (24), Луганська область (21);

- ст. 246 КК «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу»: Львівська область (1689), Дніпропетровська область (1577), Харківська область (1448), Житомирська область (1338), Івано-Франківська область (1156), Закарпатська область (1145), Рівненська область (1125);

- ст. 247 КК «Порушення законодавства про захист рослин»: Дніпропетровська область (6), Херсонська та Хмельницька області (по 4);

- ст. 248 КК «Незаконне полювання»: Чернігівська область (55), Сумська область (52), Закарпатська область (42), Харківська область (37);

- ст. 249 КК «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом»: Полтавська область (1065), Одеська область (730), Черкаська область (668), Дніпропетровська область (663), Запорізька область (618), Херсонська область (513);

- ст. 250 КК «Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів»: не обліковано;

- ст. 251 КК «Порушення ветеринарних правил»: Київська область (10), Миколаївська та Полтавська області (по 6);

- ст. 252 КК «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду»: Черкаська область (33), Одеська область (32), Тернопільська область (26), м. Київ (22), Київська область (21);

- ст. 253 КК «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля»: Київська область (3), Дніпропетровська та Харківська області (по 2), Донецька область (1);

- ст. 254 КК «Безгосподарське використання земель»: Тернопільська область (139), Рівненська область (127), Хмельницька область (100).

Висновок. Аналіз вищенаведених показників свідчить про деякі особливості географії поширення кримінальних правопорушень проти довкілля в Україні за період 2013 – 2023 років, а саме:

- екологічна злочинність має істотні регіональні відмінності. Найвища враженість даним видом злочинності спостерігається у Рівненській області, а найнижча – у Вінницькій області та м. Київ. Тобто в Україні спостерігається істотна нерівномірність їх поширення: від 1,8 до 27,1 зареєстрованих кримінальних правопорушень проти довкілля на 100 тис. населення;

- Рівненська область лідирує за кількістю виявлених кримінальних правопорушень проти довкілля переважно за рахунок реєстрації фактів незаконного видобування корисних копалин, зокрема, бурштину та незаконної порубки лісу;

- досить дивним виглядає дуже низький показник виявлених фактів незаконних дій з бурштином у Житомирській області, порівняно з показником Рівненської області, зважаючи на те, що бурштин є наявним, хоч і у меншій кількості у цьому регіоні Полісся. При чому, за даними інтерактивної карти незаконних розробок бурштину в Україні [9], площі таких розробок у Житомирській області хоча і поступаються Рівненській, але також є досить значними;

- факти виявлення випадків незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель та незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах поширені переважно у Київській області;

- привертає увагу досить високий показник виявлених фактів забруднення атмосферного повітря у Сумській області, яку навряд чи можна назвати лідером промислового виробництва нашої держави, оскільки цей показник незначно поступається визнаним лідерам за кількістю забруднювачів повітря у Дніпропетровській та Запорізь-

кій областях, а також тим, що він є майже рівним показником Донецької області;

– найбільше фактів незаконної порубки лісу зафіксовано у Львівській, Дніпропетровській та Харківській областях;

– лідерами за виявленими фактами незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є області, що розташовані уздовж річки Дніпро та його водосховищ, а саме Полтавська, Черкаська, Дніпропетровська, Запорізька та Херсонська; Одеська область, яка розташована уздовж узбережжя Чорного моря та пригирлових ділянок річок Дністер та Дунай;

– безгосподарське використання земель поширене переважно у трьох сусідніх областях: Тернопільській, Рівненській та Хмельницькій.

На думку Ю.А. Турлової регіональні відмінності зумовлені природно-географічними особливостями окремих регіонів України, що й визначають інтенсивність кримінальних практик певного виду в конкретних адміністративно-територіальних одиницях[6, с.127]. У цілому підтримуючи дані тези, відзначимо, що вони не можуть пояснити, зокрема, географію поширення безгосподарського використання земель або незаконного видобування корисних копалин, у першу чергу піску, незаконного заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель та незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах. Такі діяння мають бути характерними для всієї території України, але існує різкий розрив між зареєстрованими фактами зазначених діянь між областями-лідерами та іншими регіонами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давидова Т.О. Система кількісних та якісних показників як основа дослідження кримінологічної характеристики корупції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. №5. С. 107-110.
2. Фіалка М.І. Показники злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2016, № 2(7). С.361-367.
3. Колодчин Д.В. Стан, рівень, динаміка та структура злочинності серед осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №11. С. 553 – 557.
4. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 416 с.
5. Дем'янов В. Кримінологічна характеристика порушення правил екологічної безпеки у промисловому регіоні України. *Юридичний вісник*. 2022. №5. С. 335-343.
6. Турлова Ю. А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади : дис. на здобуття наук. ступ. док. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 485 с.
7. Вишневецький Ю. Окупований Донбас: економіка, демографія, групи впливу. Стратегії для України. URL: <http://www.dsnews.ua/spec/okupovaniy-donbas-ekonomika-demografiya-grupi-vplivu--24102017120000> www.ukrstat.gov.ua
8. Карчевський, М (2024) Протидія злочинності в Україні : інфографіка (2013-2024) : інтерактивний довідник. URL : <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/>
9. Земляна проказа: інтерактивна карта. URL : <https://texty.org.ua/d/2018/amber/>
10. Шаблистий В.В. Деякі особливості протидії корисливо мотивованій організованій злочинності в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 34 (73) № 5 2023. С. 97-100.